

Pierwsze stwierdzenie lęgu karliczki *Zapornia pusilla* w Polsce po ponad 160 latach

Marek Kołodziejczyk¹, Romuald Mikusek², Marcin Polak³,
Jan Jedlikowski⁴

¹ Fundacja Dla Przyrody, Spółdzielczości Pracy 36, 20-147 Lublin; marek.kolo1@wp.pl

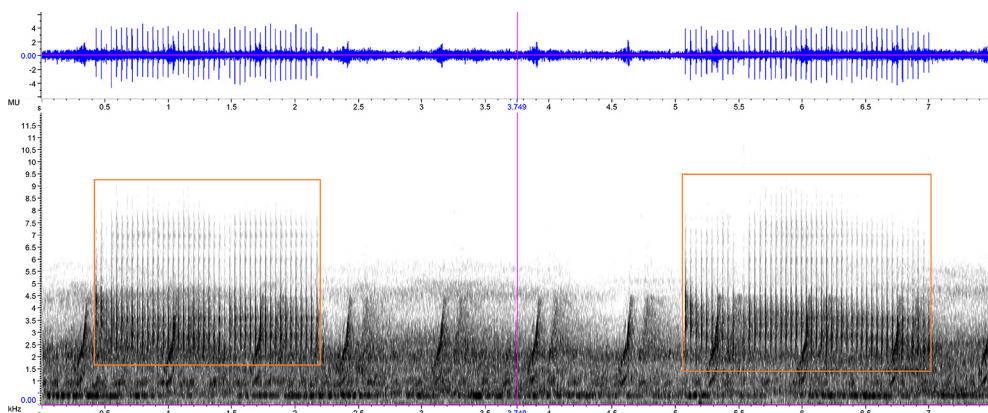
² Warszawska 2/4, 57-350 Kudowa-Zdrój; mikromek@gmail.com

³ Katedra Zoologii i Ochrony Przyrody, Instytut Nauk Biologicznych UMCS, Akademicka 19, 20-033 Lublin; mpolak@hektor.umcs.lublin.pl

⁴ Wydział Biologii, Centrum Nauk Biologiczno-Chemicznych UW, Żwirki i Wigury 101, 02-089 Warszawa; janjedlikowski@biol.uw.edu.pl

Karliczka *Zapornia pusilla* jest jednym z najmniejszych przedstawicieli rodziny chruścieli Rallidae, a jej punktowy obszar występowania w Europie rozciąga się od Hiszpanii po Deltę Dunaju, przechodząc następnie w zwarty zasięg na wschód od Ukrainy (BirdLife International 2015, Keller et al. 2020). Europejska populacja tego gatunku szacowana jest obecnie na 2 000–4 800 dorosłych osobników (BirdLife International 2021). W Europie karliczka najliczniej zasiedla Rosję (powyżej 800 samców), Bułgarię (70–150 samców), Hiszpanię (52 samce), Czarnogórę (20–80 samców), Chorwację (12–25 samców) i Turcję (10–50 samców; BirdLife International 2015). W Polsce jak dotąd gatunek ten znany był wyłącznie z danych historycznych, a jedyne pewne stwierdzenie gniazdowania karliczki pochodziło z XIX wieku. W zbiorach muzealnych w Berlinie znajduje się sześć okazów ptaków i jajo zebrane 28.05.1858 roku przez G. Roederna na Śląsku (Tomiałoć & Stawarczyk 2003). Późniejsze doniesienia o ptakach należących prawdopodobnie do tego gatunku, pochodzące z lat 30., 60. i 90. XX w. (Głowaciński 2001, Tomiałoć & Stawarczyk 2003), zostały uznane za niepewne (Komisja Faunistyczna 2014).

Gniazdowanie karliczki w Polsce potwierdzono i udokumentowano wiosną roku 2021, po 163 latach od poprzedniego stwierdzenia. Nocą 24.05.2021 roku na jednej z silnie podmokłych łąk na obszarze powiatu włodawskiego (woj. lubelskie) stwierdzono trzel o metalicznym brzmieniu przypominający nieco głos żaby jeziorkowej *Pelophylax lessonae* lub cyranki *Spatula querquedula* (MK i RM; rys. 1). Ten sam głos zarejestrowano podczas ponownych kontroli w dniach 28.05 oraz 5.06.2021. Terkot emitowany był w długich, regularnych seriach, w których poszczególne frazy o długości 0,9–2,6 s (średnio 2,0 s \pm 0,5 SD) wydawane były co 2,2–3,7 s (średnio 2,9 s \pm 0,4 SD) i zawierały po 20–64 pulsów (średnio 47 pulsów, \pm 11,3 SD; rys. 1). Głos ten, mimo pewnych podobieństw do głosów płazów, miał jednak kilkukrotnie wyższą częstotliwość (zakres 1,8–8,5 kHz, max. głośność 2,5–2,8 kHz) i został zidentyfikowany jako głos godowy samca karliczki (Cramp & Simmons 1980). Podczas każdej z trzech wizyt trzel słychać było dopiero po zachodzie słońca (ok. godz. 21–22) i dochodził on z trzech różnych miejsc jednocześnie, co sugerowało obecność przynajmniej trzech samców. Dokładna liczba miejsc obserwacji nawołujących ptaków oraz określenie dystansu i lokalizacji źródła dźwięku była jednak utrudniona ze względu na chórалne głosy płazów oraz przedstawicieli innych gatunków chruścieli.

Rys. 1. Oscylogram i spektrogram przedstawiające głos godowy samca karliczki (dwie zaznaczone frazy). W tle nagrania głos kropiatki *Porzana porzana* (linie pionowe 1,5–4,5 kHz) oraz płazów (do 1 kHz). Dłuższy fragment nagrania dostępny na stronie: www.xeno-canto.org/653081

Fig. 1. Oscillogram and spectrogram showing mating calls of the Baillon's Crake male (two marked phrases). Calls of the Spotted Crake *Porzana porzana* (vertical lines at 1.5–4.5 kHz) and amphibians (up to 1 kHz) can be found at the background. A longer record of the call is available at: www.xeno-canto.org/653081

Miejsce, z którego odzywały się ptaki porastał rzadki szuwar składający się głównie z mozgi trzcinowatej *Phalaris arundinacea*, rzadziej z turzycy *Carex* spp., trzciny pospolitej *Phragmites australis* oraz manny mielec *Glyceria maxima*. Łąkę przecinał rów melioracyjny, na którym skutecznie zatamowano wodę, co doprowadziło do powstania w roku 2021 korzystnych i zróżnicowanych warunków hydrologicznych; głębokość wody na większości obszaru wahała się pomiędzy 30 a 40 cm (fot. 1).

Fot. 1. Siedlisko lęgowe karliczki na Lubelszczyźnie (fot. R. Mikusek) – *Breeding habitat of the Baillon's Crake in the area of Lublin*

Podczas kontroli przeprowadzonej 5.06.2021 zastosowano stymulację głosową w celu potwierdzenia występowania karliczki w tym miejscu. Wykorzystano odtwarzacz Philips GoGEAR, głośnik RadioShack oraz trzy nagrania głosu godowego samca karliczki pochodzące z serwisu xeno-canto.org. Wabienie rozpoczęło po zmroku, kilka minut po wykryciu spontanicznego trelu, w odległości ok. 10 m od ptaka. W reakcji na playback trel ucichł, a po ok. 5 min. na odległość 1 m od obserwatora (JJ) zbliżył się ptak o cechach karliczki: wierzch ciała brązowo-czarny z dużą liczbą białych plam na grzbiecie i skrzydłach, czarno-białe prążkowanie w tylnej części tułowia oraz bardzo krótką projekcją lotek. Ptak stał w jednym miejscu w świetle latarki przez ok. 2–3 min. Reakcja ptaka na stymulację była znacznie słabsza niż np. zielonki *Z. parva*, która zwykle w takiej sytuacji zaczyna intensywnie odzywać się, często podbiegając do źródła dźwięku, a nawet atakować głośnik (Jedlikowski et al. 2021). Obserwacje z innych krajów wydają się również potwierdzać, że karliczka jest gatunkiem, który bardzo słabo lub w ogóle nie reaguje na stymulację głosową (Oreel 1981, Sackl et al. 2003, Lekuona et al. 2017). W naszym przypadku, mimo kilkukrotnego zastosowania stymulacji w różnych porach doby oraz stosując różne typy głosów, ptaki nie wykazywały żadnej reakcji poza tą jedną, wyżej opisaną sytuacją.

W okresie od 6. do 19.06 rozstawiono sześć fotopułapek z włączoną funkcją detekcji ruchu (Bushnell NatureView Cam HD) w promieniu 20 m od miejsca, w którym widziano ptaka. Fotopułapki są obecnie często wykorzystywane w celu wykrycia trudnych do obserwacji gatunków, w tym m.in. chruścieli (Colyn et al. 2017, Sahli 2020). Przez 13 dni fotopułapki wykonały 25 zdjęć karliczki (fot. 2). Większość z nich została wykonana w godzinach porannych (3:55 – 9:21) i wieczornych (17:03 – 20:58). W tym samym

Fot. 2. Karliczka sfotografowana przy pomocy fotopułapki w dniu 12.06.2021 – *Baillon's Crake photographed by a camera trap on 12 June 2021*

miejsu i czasie co fotopułapki ustawiono również automatyczny rejestrator dźwięku (Song Meter Mini, Wildlife Acoustic) nagrywający głosy godzinę przed i godzinę po wschodzie i zachodzie słońca (w sumie 4 h na dobę). W ciągu 13 dni w ustawionych przedziałach czasowych nie zarejestrowano żadnych głosów karliczki. Obserwacje te (obecność ptaków w dłuższym czasie w tym samym miejscu i brak wydawania głosu godowego) wskazywały na możliwość przystąpienia gatunku do lęgu.

W dniu 20.06.2021, w pobliżu miejsca, w którym fotopułapki najczęściej rejestrowały obecność ptaków, znaleziono gniazdo z ośmioma jajami (fot. 3). Gniazdo o kształcie niewielkiej czarki (średnica wewnętrzna – 10,5 cm; głębokość niecki – 5 cm) umiejscowione było w kępie turzyc 9,5 cm nad lustrem wody (dolna krawędź). Głębokość wody w tym miejscu wynosiła 37 cm. Bezpośrednie otoczenie gniazda porastał mieszany szuwiar z dominującą manną mielec i turzycami. Skorupki jaj miały barwę oliwkowobrazową z ciemnobrazowym plamkowaniem typowym dla lęgu karliczki (Hordowski 2021). Jaja były ciepłe, zaś test wodny wskazywał, że lęg był w końcowej fazie inkubacji. Podczas kontroli gniazda dorosła karliczka przemieszczała się w promieniu kilku metrów, odzywając się pojedynczymi, krótkimi, ostrymi głosami, które miały najprawdopodobniej funkcję alarmową. Głos ten różnił się jednak znacząco od głosu alarmowego innych chruścieli (J. Jedlikowski – mat. niepubl.). Podczas drugiej i ostatniej kontroli gniazda przeprowadzonej 17 dni później, tj. 6.07, w gnieździe znaleziono pokruszone fragmenty skorupki wdeptane w materiał gniazdowy oraz jedno zimne, niezalążone jajo. Choć nie stwierdzono obecności dorosłych ptaków ani piskląt, to nietknięte jajo oraz nienaruszona roślinność wokół gniazda sugerują, że lęg zakończył się sukcesem.

Fot. 3. Gniazdo karliczki z ośmioma oliwkowobrazowymi jajami usytuowane w kępie turzyc (fot. J. Jedlikowski) – *The nest of the Baillon's Crane situated on a sedge tuft, containing eight olive-brown eggs*

Wszystkie powyższe obserwacje potwierdzają, że karliczka jest gatunkiem niezwykle skrytym, z najintensywniejszą aktywnością głosową przypadającą po zmroku w drugiej połowie maja i na początku czerwca. Brak reakcji na stymulację głosową, znacznie cichszy głos w porównaniu do innych chruścieli oraz podobieństwo głosu m. in. do płazów sprawia, że karliczka jest gatunkiem trudno wykrywalnym, którego można łatwo przeoczyć. Dodatkowo gatunek ten preferuje zwykle podmokłe łąki i turzycowiska z wodą o głębokości do 30 cm i zwartą roślinnością szuwarową (Cramp & Simmons 1980). Siedliska te mają zwykle charakter efemeryczny, a co za tym idzie liczebność karliczki może silnie fluktuować pomiędzy kolejnymi latami, a jej pojawy mają nomadyczny charakter (Seifert et al. 2016, Lekuona et al. 2017). Opisywane stanowisko łąkowe karliczki, ze względu na stabilny poziom wody oraz szeroką gamę mikrosiedlisk o różnym stopniu uwilgotnienia, było również miejscem występowania pięciu innych gatunków chruścieli: w odległości do 1 km od stanowiska karliczki wykryto obecność wodnika *Rallus aquaticus*, łyski *Fulica atra*, derkacza *Crex crex*, zielonki i kropiatki.

W ramach działań ochronnych skontaktowano się z właścicielem gruntu i ustalono, że zabiegi związane z koszeniem łąki zostaną rozpoczęte dopiero we wrześniu, a woda na tym obszarze będzie w kolejnych latach spiętrzana, co jest niezbędnym warunkiem bytowania karliczki, jak i innych przedstawicieli chruścieli.

Dziękujemy serdecznie Mirkowi Więckowi za wsparcie i pomoc w terenie.

Summary: The first breeding record of the Baillon's Crake *Zapornia pusilla* in Poland after an absence of more than 160 years. Between 24 May and 5 June 2021 on a flooded meadow in Lublin District we recorded several times calls of three males of the Baillon's Crake *Zapornia pusilla*. After having applied a playback stimulation one male approached the loudspeaker and was observed. Between 6 and 19 June we placed several camera traps in the area, and they took 25 photos of the species. On 20 June we found a nest of the Baillon's Crake containing 8 eggs at the final stage of incubation. During the next visit on 6 July we found one (probably unfertilised) egg and tiny eggshells fragments. The nest platform was well trodden indicating the presence of birds and nest success. The Baillon's Crake has been absent as a breeding bird in Poland for more than 160 years, and our observation is the first documented breeding record of the species since then.

Literatura

- BirdLife International 2015. European Red List of Birds. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- BirdLife International 2021. European Red List of Birds. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Colyn R.B., Campbell A.M., Smit-Robinson H.A. 2017. The application of camera trapping to assess Rallidae species richness within palustrine wetland habitat in South Africa. *Ostrich* 88: 235–245.
- Cramp S., Simmons K.E.L. (eds.). 1980. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. Vol. II. Hawks to Bustards. Oxford University Press, Oxford.
- Głowaciński Z. 2001. Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.
- Hordowski J. 2021. Gniazda i lęgi ptaków Polski. Czaplowate, kormorany, żurawiowe *Ardeidae*, *Phalacrocoracidae*, *Gruiformes*. Faszcykuł 6, Nakładem autora.
- Jedlikowski J., Polak M., Brambilla M., Ręk P. 2021. Vocal and non-vocal behavior interact differently in territorial strategies of two sympatric Rallidae species. *J. Ornithol.* 162: 243–254.
- Keller V., Herrando S., Voříšek P., Franch M., Kipson M., Milanese P., Martí D., Anton M., Klvaňová A., Kalyakin M.V., Bauer H.-G., Foppen R.P.B. 2020. European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change. European Bird Census Council & Lynx Edicions, Barcelona.

- Komisja Faunistyczna 2014. Rewizja współczesnych i historycznych stwierdzeń rzadkich ptaków w Polsce. *Ornis Pol.* 55: 115–134.
- Lekuona J.M., Artázcoz A., Remón J.L., Muñoz J.D. 2017. Census, phenology and habitat choice of Baillon's Crakes *Zapornia pusilla* in Navarre (N Spain). *Revista Catalana d'Ornitologia* 33: 1–9.
- Oreel G.J. 1981. Discovering breeding Baillon's Crakes. *Br. Birds* 74: 146–147.
- Sackl P., Bozic L., Stumberger B. 2003. Baillon's Crane *Porzana pusilla* on the lower Neretva river: notes on a possible breeding location in southern Dalmatia. *Acrocephalus* 24: 21–27.
- Sahli C. 2020. Nouvelle preuve de nidification de la Marouette de Baillon *Zapornia pusilla* en Suisse. *Nos Oiseaux* 67: 83–90.
- Seifert N., Haase M., Van Wilgenburg S.L., Voigt C.C., Ornés A.S. 2016. Complex migration and breeding strategies in an elusive bird species illuminated by genetic and isotopic markers. *J. Avian Biol.* 47: 275–287.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura”, Wrocław.

Obserwacje „gęsi grenlandzkich” *Anser albifrons flavirostris* w Polsce i terenowa identyfikacja tych ptaków

Michał Polakowski

Katedra Ekologii i Antropologii, Instytut Biologii, Uniwersytet Szczeciński, Wąska 13, 71-412 Szczecin; michal.polakowski@usz.edu.pl

Dotychczas „gęś grenlandzka” *Anser albifrons flavirostris* była odnotowana w Polsce dwukrotnie. Do roku 2014 Komisja Faunistyczna PTZool. akceptowała szereg jej obserwacji w kraju (Polakowski & Lenkiewicz 2012), ale późniejsza ich rewizja, przeprowadzona wskutek zaostrożenia kryteriów identyfikacji, pozostawiła tylko jedno pewne spotkanie tego taksonu (Komisja Faunistyczna 2014, Stawarczyk et al. 2017). Miało ono miejsce w jednej z najważniejszych ostoi gęsi w Polsce – w Kotlinie Biebrzańskiej (Polakowski et al. 2011, Ławicki et al. 2012), gdzie w dniu 24.04.2012, na polach koło wsi Ostrowik w dolnym biegu Biebrzy (53°24'29.33"N, 22°27'19.84"E), widziano dorosłego osobnika „gęsi grenlandzkiej” (MP). Ptak przebywał w stadzie około 90 gęsi białoczelnych i 6 gęgaw *A. anser*. Również w Dolnym Basenie Biebrzy dokonano drugiej obserwacji tego podgatunku. Miało to miejsce 10.03.2020 koło wsi Rutkowskie (53°15'21.96"N, 22°27'13.47"E). Odnotowano wtedy dwa drugoroczne osobniki, które przebywały razem na łąkach, w stadzie liczącym ok. 3 000 osobników składającym się niemal wyłącznie z gęsi białoczelnych *A. albifrons albifrons* (MP, Piotr Czuliński). Obie obserwacje zostały udokumentowane nagraniami video i zaakceptowane przez Komisję Faunistyczną PTZool.

„Gęś grenlandzka” gniazduje w zachodniej Grenlandii między 64° a 76° szerokości geograficznej północnej i migruje przez Islandię na zimowiska w Irlandii, zachodniej Szkocji i (rzadziej) zachodniej Walii (Madsen et al. 1999, Kear 2005, Fox et al. 2010, Mitchell et al. 2010, Reeber 2015). Ptaki z tego podgatunku zalatują częściej do położonej bliższej obszaru ich regularnego występowania zachodniej Europy i są obserwowane głównie we Francji, Holandii, Niemczech i Szwecji, choć może to także wynikać z faktu, że aktywność obserwatorów ptaków jest tam wyższa niż w środkowej i wschodniej Europie (Deutsche Avifaunistische Kommission 2017, Gelling et al. 2018, BirdLife Sverige